

мин працівника спеціального закладу освіти з його вихованцями; побудовано модель такої взаємодії. Можна вважати, що подальший освітній процес неповносправних дітей проходить в менш вразливому вигляді, якщо їхня соціалізація та соціальна адаптація в середовищі здорових дітей відбуваються ще під час дошкільного віку. За таких умов їхнє майбутнє життя та подальша професійна діяльність також будуть носити більш соціально адаптований характер. Побудована модель дозволяє реалізувати такі напрями соціалізації дітей з особливими потребами: набуття дитиною якостей для життя і діяльності в суспільстві; формування самокерованої соціальної поведінки дитини, соціального «Я»; оволодіння елементами людської культури, соціальними нормами та законами; отримання результатів соціалізації в певних навчально-виховних умовах, які виключають небажані результати (асоціальна поведінка, відчуження особистості від соціуму).

Ключові слова: корекційна освіта, інклюзивна освіта, соціалізація, діти з особливими потребами, психосоціальні порушення, соціальна адаптація, дошкільна освіта.

Submitted on February, 13, 2017

Reviewed by Doctor of Pedagogy O. Kovshar

УДК: 821.161.2(07)

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-2-10>

Ірина Анатоліївна Кучеренко,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри практичного мовознавства,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
вул. Садова, 2, м. Умань, Україна

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В АСПЕКТІ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Сучасна мовна освіта в Україні, спрямована на формування мовної особистості, передбачає пошук продуктивних освітніх технологій, розроблення ефективних шляхів організації навчального процесу. Особистісно зорієнтована технологія навчання української мови є однією з перспективних технологій, що забезпечує оптимальні й ефективні умови для гармонійного розвитку комунікативної компетентності кожного учня. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні особливостей особистісно зорієнтованого навчання української мови, характеристиці шляхів впровадження особистісно зорієнтованої технології навчання, розробленні технологічної моделі особистісно зорієнтованого уроку української мови. У результаті проведення наукової розвідки було уточнено концепцію й особливості особистісно зорієнтованої технології навчання української мови, визначено шляхи імплементації означеної технології у практику мовного навчання. Представлено розроблену технологічну модель особистісно зорієнтованого уроку української мови, що включає основні структурні етапи заняття (мотивація, цілевизначення, реалізація, рефлексія, контроль, корекція навчання), проаналізовано їх процесуальні та змістові особливості. Визначено головні аспекти структури особистісно зорієнтованих ситуацій, основні їх характеристики та види. Доведено, що розроблена особистісно зорієнтована технологія уроку української мови сприятиме розвитку мовної особистості кожного учня, виробленню власної комунікативної компетентності як здатності індивіда успішно розв'язувати практичні проблеми, ефективно діяти у різних життєвих ситуаціях спілкування.

Ключові слова: особистісно зорієнтоване навчання, особистісно зорієнтована технологія, технологічна модель особистісно зорієнтованого уроку української мови, мотивація, цілевизначення, реалізація, рефлексія, контроль; корекція навчання особистісно зорієнтовані ситуації.

Постановка проблеми. Зміст сучасної мовної освіти в Україні спрямований на створення оптимальних умов підвищення ефективності навчально-виховного процесу задля формування освіченої, креативної, самодостатньої, духовно багатой мовної особистості учня, розвитку його природних здібностей, реалізації власного пізнавально-творчого потенціалу. Національна доктрина розвитку освіти, Концепція мовної освіти в Україні, Державний стандарт базової і

повної середньої освіти утверджують ідею компетентісно спрямованого й особистісно зорієнтованого навчання, скеровують освітні програми на формування успішного учня, комунікативно компетентного і здатного до ефективних дій у різних сферах життя. Однією з перспективних технологій, що забезпечує ефективність навчального процесу з метою досягнення означених цілей мовного навчання, є технологія

особистісно зорієнтованого навчання як домінуюча ознака новітньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні й зарубіжні педагоги і методисти здійснювали активний пошук продуктивних новаторських підходів до організації навчального процесу, акцент у якій зроблено на посиленні ролі учня в навчальній діяльності, розвитку його особистісних структур і якостей. Основи особистісно зорієнтованої технології навчання, що базуються на особистісно зорієнтованому підході, було закладено в педагогіці, психології, лінгводидактиці дослідженнями Б. Ананьєва, Г. Балла, І. Беха, Н. Бібік, О. Біляєва, А. Богуш, Л. Варзацької, М. Вашуленка, Л. Виготського, Н. Голуб, О. Горошкіної, І. Зимньої, О.М. Леонтьєва, С. Карамана, А. Маслоу, М. Пентилука, С. Подмазіна, К. Роджерса, О. Савченко, О. Семенов, А. Хуторського, Г. Шелехової, І. Якиманської та ін.

Мета статті полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні концепції особистісно зорієнтованого навчання української мови, розробленні шляхів імплементації особистісно зорієнтованої технології уроку рідної мови у практику загальноосвітньої школи.

Поставлена мета реалізовувалася у таких **завданнях**: охарактеризувати процесуальний аспект уроку в проекції особистісно зорієнтованого навчання; вдосконалити технологію уроку української мови, збагативши його зміст теоретико-методичними концепціями особистісно зорієнтованого навчання.

З метою реалізації поставлених завдань використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* (вивчення, аналіз і синтез досягнень педагогічної, методичної літератури з метою визначення концептуальних положень дослідження; вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду вчителів); *емпіричні* (педагогічне спостереження, аналіз уроків, бесіда).

Виклад основного матеріалу. Особистісно зорієнтоване навчання як гуманний та антропоцентрично спрямований процес формування мовної особистості забезпечує оптимальні умови для гармонійного розвитку кожного учня, становлення його особистісної Я-концепції, формування комунікативної компетентності. Особистісно зорієнтована технологія навчання української мови передбачає переведення учня в активний суб'єкт навчальної діяльності, забезпечує його індивідуальний розвиток не тільки як учня-мовознавця, а як учня-мовця. Особистісно зорієнтована технологія навчання української мови – це «суб'єктно зорієнтована, методично спроектована й реалізована вчителем-словесником організація й управління процесом активного учіння, спрямованого на досягнення спеціально визначених навчальних цілей (пізнавальних, дослідницьких, експериментальних, перетворювальних, проектних) комунікативно-компетентнісного характеру, різної складності та проблематики [3, с. 248].

Особливо важливим в аспекті особистісно зорієнтованої технології є проектування уроку. В. Серіков

стверджує, що організація діяльності в контексті особистісно зорієнтованого навчання спрямована на усвідомлення учнями своєї суб'єктності шляхом: 1) усвідомлення особисто значущої мети діяльності; 2) усвідомлення норм навчальної діяльності та її етапів (орієнтація, цілевизначення, планування, виконання, контроль, корекція, оцінка); 3) усвідомлення цінності у контексті освітньої діяльності – це ті якості особистості учня, його дії і вчинки, які сприяють досягненню мети навчання; 4) реалізація можливості вибору суб'єктом діяльності визначених способів досягнення поставленої мети; 5) встановлення позитивного зворотного зв'язку [7, с. 165]. З урахуванням концепцій учених визначаємо основні етапи особистісно зорієнтованої технології уроку української мови: мотиваційний етап, цілевизначення, цілереалізація, рефлексійно-корегуючий етап. Технологія здійснення цих етапів уроку має відбуватися з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, їхнього суб'єктного досвіду. Кожний етап проектується і фіксується у технологічній моделі уроку як форми поурочного плану. Активність учня має бути забезпечена на кожному етапі уроку.

Початковим етапом особистісно зорієнтованої технології уроку української мови є *мотиваційний*. Вихідною позицією проектування, організації та перебігу навчального заняття є вироблення свідомої мотивації в кожного учня. Мотивація завжди зумовлена темою уроку, змістом навчального матеріалу і зумовлює ступінь активності навчальної роботи учнів, адже дає змогу їм усвідомити необхідність та потребу в опануванні знань чи виробленні вмінь. Л. Варзацька дає слушну методичну пораду: «Учитель має знайти для учнів матеріал спільних переживань, захопити їх темою уроку, пробудити й підтримувати творчу реакцію та пізнавальний інтерес [1, с. 5]». Тоді навчальна робота не буде для учнів формальною і трансформується в особистісно значущу й необхідну. Найважливішим джерелом мотивації є особистісні потреби, інтереси, цінності самого учня як окремого індивіда. Засоби і методи мотивації на уроці за умов особистісно зорієнтованої технології різноманітні. О. Савченко переконана, що «особливо сприятливими для посилення мотивації учіння є ситуації вільного вибору, а також наявність різних за складністю завдань, емоційне «підживлення» розумових зусиль дітей [6, с. 22]». Мотиваційний аспект процесу опанування мови здійснюється за допомогою мовленнєвих завдань і реалізується через добір і використання системи зв'язних текстів з урахуванням їх соціокультурних, розвивальних і дидактичних можливостей; поєднання різних видів мовленнєвої діяльності. Вважаємо, що забезпечити внутрішню мотивацію активного учіння можна за умов:

- постановки далеких і близьких цілей навчання;
- використання текстів для комплексних вправ;
- показу життєвого практичного значення знань і вмінь;

- упровадження евристичних бесід, індивідуальних і диференційованих вправ, креативних, проблемних завдань, комунікативних ситуацій, експериментів, проєктів тощо;
- створення ситуації успіху.

Процесуально реалізація мотиваційного етапу забезпечується й уможливується вчителем, який визначає місце уроку (у всьому курсі, розділі, блоці) й необхідність засвоєння навчального матеріалу, стимулює учнів до спроектованої словесником активної сумісної навчальної діяльності, забезпечує мотиваційну готовність до усвідомленого учіння кожного школяра, активізує суб'єктний досвід, забезпечує позитивну атмосферу роботи. Учень свідомо мотивує власну активну навчальну роботу з метою особистісного зростання і підвищення рівня комунікативної компетентності.

Особливо важливим для особистісно зорієнтованої технології уроку української мови є *цілевизначення*. Формулювання спільної мети і конкретизація цілей уроку здійснюється з позиції кожного конкретного учня, але одночасно і з урахуванням усього класного колективу загалом. Навчальні, розвивальні та виховні цілі конкретизують мету уроку і характеризують усвідомлений у мисленні кожного учня наперед визначений кінцевий результат власного учіння та його реалізацію. Цілевизначення реалізовується у співпраці всіх учасників процесу навчання (вчителя / учнів / кожного учня) і передбачає окреслення особистої значущості цілей для кожної особистості, усвідомлення необхідності їх досягнення (що може дати учневі вивчення навчального матеріалу в певний момент («зараз і тут»), через деякий час, у майбутньому, для навчальної роботи та життєвої практики), осмислення можливих рівнів досягнення кінцевих результатів під час виконання завдань. Цілі уроку (учня і вчителя) обов'язково пов'язані з мотивами навчання та передбачають рефлексію та співставлення визначеної цілі та реально досягнутого кінцевого результату.

Ключовим етапом особистісно зорієнтованої технології сучасного уроку української мови є *цілереалізація* – практична сумісна діяльність учителя й учня. Учитель упродовж цілереалізації організовує умови для вибору учнем оптимальних форм, способів, видів учіння та його фіксації, спрямовує навчальну роботу учнів і здійснює регуляцію його особистісної навчальної діяльності. На етапі цілереалізації активне свідоме учіння учнів здійснюється шляхом упровадження активних форм, методів, прийомів, через зміст і вид навчальних вправ, характер навчального спілкування, що стимулюють особистісну, інтелектуальну дослідну роботу учня, спрямовують їх пізнавальну діяльність. Особливої уваги потребує подання можливих варіантів і способів виконання навчальної роботи (усна / письмова, самостійна / колективна / групова / в парах), диференційованих вправ та варіативних завдань (креативних, пізнавальних, комунікативно продуктивних, дослідницьких, проєктних, експериментальних тощо).

Діяльність учня під час цілереалізації є формою активної, усвідомленої, цілевизначеної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, спричиненої мотивами школяра, спроектованою на досягнення наперед визначеного якісного кінцевого результату. Діяльність учителя під час цілереалізації спрямована на передачу кожному учневі навчального матеріалу й організацію процесу формування індивідуальної комунікативної компетентності учня, а діяльність учня передбачає власне вироблення особистісної комунікативної компетентності.

Прикінцевий етап уроку – *рефлексійно-корегувальний* – передбачає здійснення разом з учнями зіставлення наперед визначених цілей і одержаного кінцевого результату. Особливо важливі в ключі особистісно зорієнтованої технології організація та здійснення обов'язкових прикінцевих чи поточних рефлексійних дій учня, який у кінці кожного уроку (або по завершенню певного етапу навчального заняття, закінчення конкретної навчальної роботи) повинен відповісти, відзвітувати самому собі, що він сьогодні пізнав, чого навчився такого, чого не знав і не вмів на попередньому уроці. Системна рефлексія на уроці включає рефлексію учнями своєї діяльності після виконання певних навчальних дій та на заключному етапі всього заняття і рефлексію вчителем власної діяльності та навчальної роботи учнів. На цьому етапі здійснюється оцінка навчальної діяльності (вчителем й учнями) та в разі потреби корекція власної діяльності («тут і зараз» або на наступних уроках, у подальшій роботі). Реалізація цього етапу уможливує залучення учнів до контролю, самоконтролю, взаємоконтролю (обов'язково за допомогою вчителя-словесника) перебігу власної пізнавально-дослідної роботи, участь їх в аналізі й корекції, виправленні помилок та недоліків, осмислення причин їх появи, виявлення якісного рівня особистісної компетентності. На основі цього визначається домашнє завдання (варіативне, різноманітне, диференційоване за рівнем складності, формою, видом та способом виконання) й окреслюються перспективи подальшої діяльності з вивчення теми уроку. Варто додати, що вчитель має створити і забезпечити впровадження ситуації успіху для кожного учня, використовувати різні механізми оцінювання (оцінка, бал, рейтинг, подяка, грамота тощо) не тільки як результат, а й самого процесу навчання.

Циклічність проєктування і процесуальної реалізації структурних етапів (мотивація, цілевизначення, цілереалізація, рефлексія, корекція) є важливими, суттєвими і пріоритетними проявами технології особистісно зорієнтованого навчання української мови у школі.

Визначальним у забезпеченні ефективного проведення особистісно зорієнтованого уроку української мови є створення особливих педагогічних ситуацій та «занурення» в них учнів з метою їх цілеспрямованого власного самопізнання, самореалізації, саморозвитку. О. Пехота стверджує, що особистісно зорієнтована ситуація – це така ситуація, опинившись в якій, дитина повинна шукати смисл, пристосовувати її до своїх

інтересів, побудувати образ чи модель свого життя, вибрати творчий момент, дати критичну оцінку [4]. Структура особистісно зорієнтованої ситуації включає такі аспекти: а) життєву проблему, подію в житті особистості; б) педагога – носія особистісного досвіду як специфічного виду змісту освіти; в) учня, який відчуває потребу у власному розвитку, дефіцит в особистісному досвіді; г) «факторне поле» – особисту значущу життєдіяльність; г) процесуальні компоненти ситуації: завдання різної предметної природи з особистісним контекстом, система діалогів з носієм особистісного досвіду, ігрову імітацію соціального простору для індивідуальної самореалізації. Основні характеристики особистісно зорієнтованих ситуацій – життєвість контексту, діалогічність, взаємодія її учасників – спрямовані на підвищення творчого потенціалу особистості. Вважаємо, що найбільш доцільно класифікувати особистісно зорієнтовані ситуації за навчальною метою і відповідним способом формулювання цілі, й виділяємо такі їх види:

✓ *ситуація зацікавленості* – зумовлює виникнення мотивації до навчання, необхідності навчальних дій, уможливленню набуття досвіду активної діяльності, осмислення цінності набутих знань, умінь і навичок;

✓ *ситуація вибору* – надає можливість обрати навчальну діяльність, варіанти, способи, види, форми її здійснення;

✓ *проблемно-пошукова ситуація* – передбачає набуття досвіду проблемної, дослідної, пошукової, творчої навчальної діяльності;

✓ *рольова ситуація* – передбачає виконання певної комунікативної ролі, моделювання власної поведін-

ки, виникає в умовах суб'єкт-суб'єктної інтеракції учителя – учня – учнів в умовах гри, діалогізації навчання;

✓ *ситуації успіху* – передбачають визнання учнем досягнутого результату як успіху, забезпечують упевненість в спроможності до усвідомлених активних комунікативно-мовленнєвих практичних дій у навчанні, а потім у житті.

У процесі їх виконання учень має сам відшукати проблему (мовленнєву, мовну, комунікативну), знайти причину її виникнення і вирішити, подолати, усунути її (відредагувати, створити, продовжити текст, побудувати модель комунікативної поведінки тощо). Саме під час розв'язання таких ситуацій формується суб'єктний особистісний досвід учня.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особистісно зорієнтована технологія уроку української мови реалізовується з позиції особистості учня в циклічному алгоритмі: *мотивація – цілевизначення – активна цілереалізація – рефлексія – контроль – корекція*. Ця технологія уроку здійснюється вчителем з урахуванням як індивідуальності кожного учня, так і всього контингенту класного колективу. Процес навчання на уроці, зцентрований на особистості учня, розглядається через призму індивідуальності школяра, через його персональні мотиви, цілі, інтереси, цінності, перспективи тощо, бере їх за основу й узгоджується з ними. Сконструйована особистісно зорієнтована технологія сучасного уроку української мови сприятиме розвитку мовної особистості кожного учня, виробленню власної комунікативної компетентності як здатності індивіда успішно розв'язувати практичні проблеми, ефективно діяти у різних життєвих ситуаціях спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варзацька Л. Формування оргдіяльнісних умінь на уроках української мови в старшій школі на академічному рівні: метод. посіб. / Л. О. Варзацька. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 144 с.
2. Зимняя И. Педагогическая психология : учеб. / И. А. Зимняя. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2010. – 448 с.
3. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : монографія / І.А. Кучеренко. – Умань : Видавець ФОП Жовтий О.О., 2014. – 410 с.

REFERENCES

1. Varzatska, L. (2012). *Formuvannia orhdiiialnisnykh umin na urokakh ukrainskoi movy v starshii shkoli na akademichnomu rivni: metod. posib. [Forming organizational skills at Ukrainian lessons at the academic level: textbook]*. Kyiv: Pedagoghichna dumka [in Ukrainian].
2. Zymnyaya, Y. (2010). *Pedagogicheskaya psikhologiya: ucheb. [Psychology of education: textbook]*. Moscow: MPSY ; Voronezh : MODЭК [in Russian].

4. Пехота О. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя : монографія / О. М. Пехота, А. М. Старєва. – Миколаїв: ІЛІОН, 2005. – 272 с.
5. Подмазін С. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... докт. філософ. наук за спеціальністю 09.00.03. / С. Подмазін. – Дніпропетровськ. – 2006. – 44 с.
6. Савченко О. Дидактика початкової школи : підручник / О.Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
7. Сериков В. Образованность и личность. Теория и практика проектирования образовательных систем / В. В. Сериков. – М., 1999. – 272 с.

3. Kucherenko, I. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady suchasnoho uroku ukrainskoi movy v osnovnii shkoli: monohrafiia [Theoretical and methodical bases of modern Ukrainian lessons in secondary school: monograph]*. Uman: Vydavets FOP Zhovtyy O.O. [in Ukrainian].
4. Piekhota, O., Starieva A. (2005). *Osobystisno oriientovane navchannia: pidghotovka vchytelia: monohrafiia [Student-centered teaching: training teachers: monograph]*. Mykolaiv: ILION [in Ukrainian].

5. Podmazin, S. (2006). Osobystisno oriientovana osvita (sotsialno-filosofskyi analiz) [Student-centered education (socio-philosophical review)]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

6. Savchenko, O. (1999). *Dydaktyka pochatkovoї shkoly: pidruchnyk [Didactics of primary school]*. Kyiv: Gheneza [in Ukrainian].

7. Serykov, V. (1999). *Obrazovannost i lichnost. Teoriya i praktika proektirovaniya obrazovatelnykh sistem [Education and personality. theory and practice of projecting education systems]*. Moscow [in Russian].

Iryna Kucherenko,

Doctor of Pedagogy, associate professor (professor),

Department of Practical Linguistics,

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

2, Sadova Str. Uman, Ukraine

STUDYING UKRAINIAN IN TERMS OF STUDENT-CENTERED TEACHING TECHNOLOGIES

Modern linguistic education in Ukraine, aimed at the formation of student's linguistic personality, involves searching for efficient educational technologies, developing effective ways of organizing the educational process. Student-centered teaching of the Ukrainian language is one of the most promising technologies, which provides optimal conditions for the harmonious development of every student's communicative competence. The study deals with the peculiarities of student-centered teaching methods of the Ukrainian language, as well as the ways of implementing this technology into the educational process of secondary schools. Student-centered technology of teaching the Ukrainian language is considered as a person-oriented organization and management of the teaching process which provides active learning, aimed at achieving specific learning goals (cognitive, research, experimental, converting, design), solving various difficulties and problems. The presented model of student-centered lessons of the Ukrainian language includes the following structural units: motivation, goal-setting, implementation of goals, reflection, supervision, correction. This technology is performed by a teacher taking into account both every student's individual peculiarities and all children in a class as a whole. The following classification of student-centered situations according to the aim and the way of setting goals was suggested: *the situation of interest* involves the emergence of motivation to studying, necessary educational actions, gaining experience, awareness of the importance of the acquired skills and knowledge; *the situation of choice* provides the opportunity for choosing a kind of educational activities, variants, ways and forms of its performance; *the situation of problem and search* involves gaining experience in the field of problematic, scientific, searching and creative activity; *role-play situations* provide performing a certain communication role, modeling one's behavior, and takes place in terms of subject-subject interaction of a teacher and a student, as well as a teacher and all students in the form of a game and a dialogue; *the situation of success* involves students' recognition of their success, provides their assurance in their capabilities in conscious communicative acts in education and life. The implementation of these situations means that a student should search for a problem (linguistic, communicative or speech), find a reason of its emergence and try to solve it (correct, create, continue a text, build a model of communicative behavior, etc.). With the help of solving these situations the subjective personal experience of students is being formed.

Keywords: student-centered teaching, student-centered lessons of the Ukrainian language, motivation, goal-setting, implementation, reflection, control, correction of training, student-centered situation.

Подано до редакції 16.02.2017